

MUSA CARULLAH'IN KONYA ZİYARETİ

Dünya İslâm Kongresi, Haziran 1926'da, hilâfetin kaldırılmasıyla doğan boşluğu doldurmak ve bütün müslümanların birliğini temsil edebilmek için Mekke'de, Hindistan Hilâfet Hareketi'nden tanınan Şevket Ali ve Muhammed Ali kardeşler, Filistin Başmüftüsü Emîn el-Hüsey-nî, Ezher Şeyhi Muhammed ez-Zevâhirî, Suriye'den Muhammed Reşîd Rızâ, Türkiye'den Servet Bey ve Endonezya'dan Şeyh Ömer Coakrominoto gibi "İslam Birliği görüşünü savunan bir grup aydın tarafından kuruldu. Ancak tüzüğünün hazırlanarak yönetim kadrosunun seçildiği 1931'de yapılan II. Milletlerarası İslâm Konferansı'na kadar herhangi bir faaliyet içine giremedi. Kudüs Müftü Emîn el-Hüsey-

Ahmet ÇELİK

nî'nin başkan seçildiği bu toplantıda Hindistan'dan Muhammed İkbâl ve Mısır'dan Muhammed Ali Allube Paşa başkan yardımcılıklarına, İran'dan Ziyâeddin Tabâtabâi de genel sekreterliğe getirildiler. II. Dünya

Savaşı'nın başlangıcına kadar merkezi Kudüs'te olan teşkilât bu tarihten bir müddet sonra faaliyetlerini durdurdu.

1926'da Mekke'de yapılacak olan Dünya Müslümanları Kongresi ve Kahire Hilâfet Kongresi'ne katılmak amacıyla ülkesinden yola çıkan Musa Carullah Bigiyef,⁽¹⁾

(1) Musa Cârullah Bigiyef, 1874'te, Tataristan'ın Rostov şehrinde doğdu. Babası Molla Carullah ve annesi Fatıma Hanım'dır. Kazan'da başladığı eğitimini Buhârâ, Mısır, Hicaz, Hindistan ve Şam'da bulunan eğitim kurumlarında medreselerinde tamamladı. Tahsil sonrasında döndüğü memleketinde bir taraftan gazetecilik yaptı, diğer taraftan Hukuk Fakültesi'ne devam etti. Burada başlayan ilmi, siyasi ve sosyal hareketlere öncülük etti. Özellikle Rusya Müslümanları arasında ıslah/reform fikrinin öncülüğünü yaptı. Medreselerin ıslahı, İslâm dünyasının gerilemesinde temel etken olarak itihad yoksunlu-

Musa Carullah

yolculuğu esnasında Türkiye'ye gelerek trenle önce Eskişehir'e uğramış ardından da Konya'ya gelmiştir. **İbrahim Hakkı (Konyalı) Bey**'in

ğunu görmesi, kadınların sosyal hayatın içerisinde olmasının gerekliliği gibi pek çok meseleyi öne çıkardı. 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devriminden sonra çalışmalarını bir müddet daha sürdürdü. Ancak yazdığı bir eserden dolayı tevkif edildi ve bu esnada birçok işkencelere uğradı. Rusya'dan ayrılmak zorunda kalan Musa Carullah 1927'de Hacca gitti, dönüştü Kudüs'e geçerek II. Hilafet Kongresi'ne katıldı. 1930'dan sonra artık sürgün hayatı başlayan Carullah, Rusya'dan kaçarak sırasıyla Türkistan, Afganistan, Hindistan ve Mısır'a gitti. 1932'de Finlandiya'ya, 1933'te Berlin'e, 1934'te İran'a, buradan da Bağdat ve Necef'e geçti. 1935'te zor şartlar altında Kahire'ye dönmeyi başaran Musa Carullah, 1937'de tekrar Hindistan'a, 1938'te Japonya'ya gitti. Savaş başlayınca Afganistan'a dönmek üzere Hindistan'a geçti, ancak sınırda İngilizler tarafından yakalanıp hapse atıldı. Bir buçuk yıl hapiste kaldıktan sonra 1945'e kadar göz hapsinde tutuldu. 1947 yılında tedavi görmek üzere önce Kahire'ye sonra İstanbul'a sonra tekrar Kahire'ye gitti. 28 Ekim 1949'da Rusya'ya dönemeden Kahire'de vefat eden Musa Carullah Bigiyef Affı'ndaki Hidiviyye mezarlığına defnedildi. Bakınız. <https://islamdusunce-atlasi.org/musa-carullah/438> (23.06.2023 tarihli erişim)

deleatleriyle Konya'daki tarihi eserleri gezdikten sonra **Mesnevihan Filibeli Sıdkı Dede** ve **Hadimli Mehmet Vehbi Efendiler** ile görüşmüştür. Konya'yı çok beğenen Musa Carullah, bu ziyaretlerden sonra trenle Adana'ya doğru hareket etmiştir.

Babalık gazetesi muhabiri trende görüştüğü Musa Carullah ile bir röportaj yapmış ve 26 Ağustos 1926 tarihi Babalık gazetesi de bu röportaja yer vermiştir. Röportajda hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Musa Carullah'a seyahatinde nerelere gideceği, İnkılap Türkiye'sini ve Konya'yı nasıl bulduğu so-

rulmuş o da bu konularla ilgili düşüncelerini muhabire açıklamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen bu ziyarette Rusya Kazanlı modernist bir aydınının “Yeni Türkiye” ve Konya hakkındaki düşünce ve bakış açısını yansıtmaması açısından önemli olan bu mülakatı günümüz Türkçesine aktararak veriyoruz.

İbrahim Hakkı Konyalı

Büyük Din Âlimi Musa Carullah Bigiyef Şehrimizde...

Şimal (kuzey) Türklerinin ve bütün âlem-i İslam'ın en muteber ve sahib-i salahiyet (yetkili) bir âlimi olan Musa Carullah Bigiyef Efendi'nin ismini hemen hemen herkes işitmiştir. Şimal (kuzey) Türk lehçesiyle yazılmış teceddütperverane (modernist) eserleriyle sıyıtını (şöhretini) âlem-i İslam'a yayan bu âlim evvelsi günkü trenle Eskişehir'den Konya'mıza gelmiştir.

150'liklerden (Şeyhülislam) Mustafa Sabri ile birçok mücadele-i kalemiyede⁽²⁾ bulunan muma ileyh (Musa Carullah) ilk hür efkârın neşriyatçılığı yapan Celal Nuri

Filibeli Sıdkı Dede

(2) Mustafa Sabri, *Yeni İslam Müceddihlerinin Kıymet-i İlmiyyesi*. Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye: Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, 1335/1337;

Mustafa Sabri, “Dini Müceddidler Yahut Türkiye İçin Necât ve İtilâ Yolları'nda Bir Rehber”. *Sebilürreşâd* 16/410-411 (1 Mayıs 1335), 178-183.

Mustafa Sabri - Musa Carullah, *İlâhî Adalet: Rahmet-i İlâhiye Bühranları*. sad. Ömer H. Özalp. İstanbul: Pınar Yayınları, 1996;

Mehmed Vehbi Efendi

Mustafa Sabri Efendi

(İleri) beyin perestide-i kalbidir (can dostudur).

Carullah Efendi dün Konya'mızın şayan-ı temaşa (görölmeye değer) asar-ı atikasını (tarihi eserlerini) gezmiş ve Konya âlimleriyle temas arzusunu izhar eylemiştir (açıklamıştır).

Eski arkadaşlarımızdan Yeni Halk Fabrikası sahibi İbrahim Hakkı (Konyalı) Bey'in delaletleriyle (aracılığı ile) Dede Sıdkı ve Hadimli Vehbi Efendilerle temas etmişlerdir (görüşmüşlerdir).

Konya'mızı çok beğenen seciye (karakter) itibarıyla çok sağlamca ceyyid (iyi) bulan muma ileyh bu günkü trenle Adana'ya müteveccihen (doğru) hareket etmişlerdir.

Muharrirlerimizden birisi dün trende kendisiyle görüşmüştür. Öteden beri din ve dünya işlerinin tefriki (ayrılması yani laiklik) hususunda ilk bayrak açanlar meyanında bulunan bu şapkalı ve gözlüklü din hocası inkılaptan evvelki Türkiye'yi tanıdığını ve bu seyahati mahza (özellikle) İnkılap Türkiye'sini görmek için yaptığını söylemektedir.

Hoca Efendi (Hicaz kralı) İbni Suud'un davet, üzerine Hicaz'da inikad eden (toplanan) İslam Kongresi'nde şimal (Rusya) Türklerini temsil etmiştir.

Carullah efendi, inkılap Türkiye'sinin har (sıcak) ve

بويوك بردين عالمى

موسى جاراالله بيكيك افندى شهر مزده

شمال نوركزيك و بونون عالم اسلامك ائك مشهر و صاحب صلاحيت بر عالمى اولان موسى بيكيك جاراالله افنديك اسمى مان مان هر كس ايشتيغىد . شمال نورك لوجه . يله يزلش نچىد پروزانه اولرله صينى عالم اسلامه يان بونالم واپس كوتكى ترمه اسكيتهردن قونيه مزه كلسدر .

۱۵۰ ككردن معنائى صبرى ايله بر چوق مجاده تلميهده بولمان موسى ايله ائك-رامكارك نىر يانچيلىق يان جلال نوردى بئك بر تيمده قلىيدر . جاراالله افندى دون قونيه مزك شايان ناماشا آثار غنيته-نى كزمش و قونيه عالميله قاس آرزونى اظهار ايله شىد .

اسكىلر آرقا شامىل مزدن (يكي خلس) قاربچه مى صاحبي ابراهيم حق بئك دلانلرله دده صدق و خادىل وهى ائندىرله قاس ائشدر .

قونيه مزى چوق بئك نى ، سجه اعتبارله چوق صالحلام و جيد بولان موسى ايله بونونكي ترمه آظه به منوجها حركت ائشدر .

محرر لر مزدن برىي دون ترمه كندىيه كوروشمشدر . اونده برى دىن دنيا اينلرنيك نغرىق خصوصته ائك بارق اچانلر مياشده بولمان بو شايقلى و كوزلكلى دىن خواجه مى افلايدن اولكي نوركيه يي طابريه يي و بو سياحتى محضا انقلاب نوركيه . نى كورمك ايچون يادىنى سويك مكددر . خواجه افندى ابن السمودك ده نى اوزرته حجازده انقاد ايند اسلام قورمى شنده شمال نوركزي نيميل ائشدر .

جاراالله افندى ، انقلاب نوركيه نيك حار و صميمى رحمرتكاي اولان ابن السمود حجازنيك بونونكي وضعيني چوق ابي بولبور . ياكى زحر مين و باطناصه (روضه مطهره) نوركارك اعتماسى كى بر اهتا كورمديكنى سويلبور .

مهر و شام طريقيه استابوله دون بيكيك افندى شامده كيرمك ايسته . شايه ده . يانچورلى و زملى اولدېي حالده . فرانسىز كندىنى يراقا . مشررد . بونون . ورپده نورك اداره مى ايچون حسرت چكن و آغلايا . برادىزديكنى . و ناكده ده . ترمه بولمان و مدينه نيك ابن السمودك ، مككده مشرفا اقر باندن بعثتارنيك نغزى آلتنه بولوندينى و يوايى اداره آرمى شنده بر (حديث) و (منافرت) بولوندينى . مسموغانه علفا .

صودان بزازه موسى ايله :

— مكد مدينه نيك ابن السمودك اداره شنده در . حجاز شرىلردن تامما تظهير ايدلشدر . حديث و منافرت ايكي موجود آرمى شنده دوشونيله بليز حالبوكه حجازده بر شمرلر اداره مى . نى نغزى . اولدېي ايچون مدينه نيك موضوع بحث اولدېه نى طيبيدر ، دئشدر .

محرر مزله آرمزده روجه آق محاوره دوام ائشدر :

— سياحتكزي ترمه قدر عديدايه بئكسز .

— بونون آغته كيدىورم . اوراده بر كون قاهجم . استابولدن اسكيتهره كام . بر قاچ كون اوراده قانم . آطه در عودتمده بر قاچ كون آميون قره حصارنده قانم . اورادن (دونى بيكار) و حواليسى زيرت ايدم بئكم . دونى بيكار نوركارك كىبه استفلايدر . بورا نى طواف ائتك ائقوتلى اسمى تشكيل ايدر . (جمهوريت) اسلامى براداره در . نورك استقلال و نه . عليه جمهورى ا هب متائين ايشتيكم بو طور ائردن طوموشدر . اوراده يان شهادت نورك . بونونكي استقلالك (حواليلر) بذر . جمهوريت قيسى اوراده آقا نورك قانلردن آئشدر . دونى بيكار دن لر كوى و روسه طريقيه . استابوله عدت ايدم بئكم . اورادده مملكت اولان موسوقوايه دوه بئكم .

— انقلاب نوركيه نى نامل بولديكز ؟

— افلايدن اولكي نوركيه بر سلطانلر اداره مى ايدى و بونون نوركيه استابولدن عبارت مياييدى . دىگر اقسام وطن سلطنت اداره نيك خرجكدار اسيرلى ايدى . بونون نورك ، طوره انك حاكمى و افندييدر . بونوك طيقه ايله خانى بر ريشه (ملا حلى) ركازيله باغلاشمدر . نوركارى بر سراسر صغاييله بر ريشه قانباش بولم . بن اوتدن برى دىني ، ارضى ماضيتلر نچرپه ايدمك . ماضى

قدسيكته ارقا ائك و بوسورنك ديانن آيودى اينته يلك حار برمدانى ايم . بونونكي نوركيه (ايدم آل) مه اوپون اسلامى بر اداره در . نوركارى شايق تيريك بولورم .

— قونيه مزى نامل بولديكز ؟

— قونيه مزى چوق بئكم . اساساً نايي بر شهرى اولان بولسبورق باغنى شهريله تئاب بولم . قونيه ، بونونكي روسيه يي و باطناصه دونى چار روسيه يي زونكين و (قا و ز) ايللا . آذربايجانك (كنج) مى مئاپه شنده در . قونيه انقلاب و جمهوريت نوركيه نيك سركرى بر شهريدر . قونيه نيك اقتصاد و باطناصه مرصا اعتبارله انقلاب بونوك خدمتلى ماملور . محيلى انكشاف و مدينه چوق نئنه و مستند بولم . خانى چوق مسافر بورد متواضع و چايشانددر . دور عالم اسلامه مولانلر شمس تبريزى ، صدرالدين افندى ، حق محمد الدين هرسلر بئشدر . بونون قونيه يان (دهات علم) نهده بئك كوزل بر نغز و دارالفنون اوله بقدو .

Musa Carullah

Musa Carullah

samimi bir hürmetkârı olan İbni Suud Hicazi'nin bu günkü vaziyetini (durumunu) iyi buluyor. Yalnız Haremeyn (Mekke Medine) ve bilhassa (Medine'deki) Ravza-ı Mutahhara'nın Türklerin itinası gibi bir itina görmediğini söylüyor.

Mısır ve Şam tarihiyle (yoluyla) İstanbul'a dönen (Musa Carullah) Bigiyef Efendi Şam'a da girmek istemiş ise de pasaportu ve vizeli olduğu halde (işgalci) Fransızlar kendisini bırakmamışlardır. Bütün Suriye'de Türk idaresi için hasret çeken ve ağlayan bir idaresizliğini söylemektedir.

Trende bulunan ve Medine'nin İbni Suud'un Mekke'nin de şerifin akrabasından bazılarının nüfuzu altında bulunduğunu ve bu iki idare arasında bir "zıddiyet" ve "münaferet" bulunduğunu mesmuatına atfen soran bir zaire (ziyaretçiye) muma ileyh:

- Mekke ve Medine, Melik ibni Suud'un idaresindedir. Hicaz, şeriflerinden tamamen tathir edilmiştir (temizlenmiştir). "Zıddiyet" ve "münaferet" iki mevcut arasında düşünülebilir. Hâlbuki Hicaz bir şerifler idaresi hatta nüfuzu olduğu için zıddiyetin mevzu bahs olmayacağı tabiidir, demiştir.

Muharririmizle aralarında ber-veçhi ati muhavere devam etmiştir:

**- Seyahatinizde nerele-
re kadar temdit edeceksi-
niz (gideceksiniz)?**

- Bu gün Adana'ya gidiyorum. Orada bir gün kalacağım. İstanbul'dan Eskişehir'e geldim. Birkaç gün orada kalacağım. Adana'dan avdetimde (dönüşümde) birkaç gün Afyonkarahisar'da kalacağım. Oradan Dumlupınar ve havalisini ziyaret edeceğim. Dumlupınar, Türklüğün Kâbe-i istiklalidir. Burasını tavaf etmek en kutlu emelimi teşkil eder. Cumhuriyet, İslamî bir idaredir. Türk istiklal ve binaenaleyh cumhuriyetini hep menakıbını işittiğim bu topraklardan doğmuştur. Orada yatan şehit Türkler bu günkü istiklalin havarileridir. Cumhuriyetiniz feyzini orada akan Türk kanlarından almıştır. Dumlupınar'dan Karaköy ve Bursa tarikiyle memleketim olan Moskova'ya döneceğim.

**- İnkılap Türkiye'sini
nasıl buldunuz?**

- İnkılaptan evvelki Türkiye bir sultanlar idaresi idi. Ve bütün Türkiye İstanbul'dan ibaret sayılırdı. Diğer aksamı vatan (vatanın diğer yerleri) saltanat idaresinin hariçgüzar esirleri idi. Bu gün Türk, toprağının hâkimi ve efendisidir. Büyük tabaka ile halk birbirine "tamalı" bir kitlele bağlanmıştır. Türkleri bir mermer sıklığıyla birbirine kaynamış buldum. Ben öteden beri dini, arizi mahi-

yetten tecrit ederek semavi kudsiyetine irca etmek ve bu suretle dünyadan ayırmak isteyenlerin har bir müdafii idim. Bu günkü Türkiye "ideal"ime uygun İslami bir idaredir. Türkleri şayan-ı tebrik bulurum.

- Konya'mızı nasıl buldunuz?

- Konya'yı çok beğendim. Esasen tarihi bir şehri olan bu Selçuk payitahtını şehriyatıyla mütenasip buldum.

Konya bu günkü Rusya'yı ve bilhassa dünkü Çar Rusya'sını zengin ve "kavz" yapan Azerbaycan'ın Gence'si mesabesinde dir.

Konya inkılap ve cumhuriyet Türkiye'sinin merkezi bir şehridir.

Konya'nın iktisat ve bilhassa irfanı itibariyle inkılabı büyük hizmetleri memuldür.

Muhitini inkişaf ve medeniyete çok teşne ve müstait buldum.

Halkı çok misafirperver mütevazı ve çalışkandır.

Dün âlem-i İslam'a Mevlanalar, Şemsi Tebrizi, Sadreddin Konevi hatta Muhiddin Arabiler yetiştiren, Konya yapan, "duhat-ı ilim" ne de pek düzel bir mahreç ve darülfünun olacaktır.

Kaynak:

Babalık, 26 Ağustos 1926.

VAY BENİM KONYA AĞZIM, VAY: 4

Bu yazımıza bir alt başlık, belki de bir ara başlık konulması gerekirse, acaba *Kelimelerin Hikâyesi* (öyküsü değil, artık o kız çocuklarımızın adı olarak tarihteki yerini alıverdi de...) desek nasıl olur? Galiba sizlerden cevap gelinceye kadar biz iyimizi rayına oturtmuş olacağız. Evet, *Kelimelerin Hikâyesi*...

Mademki bir hikâye-
dir tutturduk, farklı bir hikâye ile yolumuza devam edelim. Olay 20 yıl kadar önce İzmir’de yaşanıyor. Anadolu’dan gelen bir kızımız ilk ve orta okullarından sonra liseye babasının memuriyeti sonucu İzmir’de devam etmektedir. Sınıf arkadaşlarının tamamına yakını İzmirlidir. Günlerden bir gün, bir öğle yemeği arasında kızlarımız sohbet etmektedir. Bu arada dışarıdan gelen kızımız elindeki artık kâğıtları, hatta masa üstündeki benzerlerini çöp tenekesine atmak ister. Bu arada çöp tenekesine giderken şöyle bir cümle kurar:

“Bu *gübür*leri atıp ge-

leyim.”

İzmirli kızlarımız bu *gübür* kelimesini pek anlamazlar ve başlarlar birbirlerine ağız özellikleri konusunda ders vermeye! Kelime, kızımızın geldiği ilde çer çöp, çöp sepetine atılacaklar olarak bilinmektedir. Ancak İzmirli gibi bu kelime karşısında maçıbuyet duyma yerine arkadaşlarına bıyık altından gülmeğe başlarlar.

İşte böyledir bizim *gübür* kelimemizin hınzırlıkları.

Bakalım TDK’nın *Türkçe Sözlük*’ü bu *gübür* ecen ne karyılık vermiş:

Gübür: a. hlk. Çöp, süprüntü. (11. bs. Ankara 2011, 993).

Halk azından alınan bu kelime için başka kaynaklara yönelik konumuzu dağıtmak istemiyoruz.

1. yünemek

Artık bizim bilimsel olarak *yüne-* olarak yazar-

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Konya'da Bir Dil Çalışması

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923 tarihinde ilân edilmesinden önce, yoğun bir ön hazırlığın yapıldığını değişik kaynaklardaki birinci el kayıtlardan öğreniyoruz. O yıllarda bir başka alanda da benzer çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar, Türk dili üzerindeki çalışmalardır. Hatta dil çalışmaları yalnız değildir, beraberinde harf değişikliğini de getirmektedir. İşte bu dönemdeki bazı küçük büyük olaylar dili ve harfleri gündemden düşürmez, sürekli olarak canlı tutar. Biz, Cumhuriyet'in ilânından bir süre önceki olaylardan biri ile o yıl yayımlanan ve Türkçenin klasikleri arasına giren, Ziya Gökalp'in ünlü eseri *Türkçülüğün Esasları*'na kısaca dokunup asıl konumuza geçeceğiz.

ken normal yazışmalarda *yünemek* olarak ele aldığımız asıl kelimeye...

Biz, vaktiyle sadece bu kelimeyle ilgili olarak bir bildiri sunmuştuk. *yüne-Fiili Üzerine*. Bildirimizi, 26 Eylül 1992-01 Ekim 1992 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen I. Uluslararası Türk Dili Kongresi'nde sunmuştuk. Bildiriler ise 1996 yılında Ankara'da kitap olarak yayımlanmıştı.

Bu özel kelimenin değeri nereden geliyordu? Doğup büyüdüğümüz, günümüzde üzerinde Mesnevi Konutları'nın yükseldiği Çaybaşı Caddesi üzerindeki evimizin arkasında genişçe bir bağ ve bahçe vardı. Çok çeşitli meyve ağaçlarımız da bağ ve bahçemizi dört bir yanında süslüyordu. Ora-

larda veya benzeri evlerde yetişenler bilirler. Kayısılar daha tam kızarmadan, üzümlere alaca düştüğü zamanlarda biz çocukların acelecilik damarları kabarıverir. Az kızarmış kayısılar hemen sizin oluverirdi. Üzüm salkımında biraz da olsa morarmaya yüz tutmuş daneler biraz sonra yerinden yurdundan oluverirdi. Bu işlerin sorumluları elbette biz çocuklardık.

Ancak bu uygulamaların farklı olanları da vardı. Mesela kayısı veya badem gibi ağaçların meyveleri şöyle böyle kendilerini belli etmeye başladığı zaman nazikçe veya kibarca yerlerinden alınmazdı. Ya? Birkaç çığlığın birden sıralandığı bir kayısı dalından kim emek sarf edecek de meyveleri elleriyle birer birer ko-

Cumhuriyet'ten Günümüze Konya'da İş Yeri Adları

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Yazımıza başlarken 80 yıllık bir dönemin iş yeri adlarının belirlenmesinin son derece zor bir iş olduğunu belirtmek isteriz. Yüzlerce değil, binlerce iş yeri adının macerasını sıra ile takip etmenin de kolay olmayacağı bir gerçektir. Bu sebeple biz, belki tam olmamakla birlikte, küçük çaplı bir örnekleme metodu çalışması yapmayı uygun bulduk. Aşağıda, kaynakların ve zamanın ölçüsünde yapılan bir değerlendirmeyi bulacaksınız.

parıverecekti! O dal, asıl köke bağlı olduğu yerinden avuçlanarak aşağıya doğru sıkıca avuçlanıverirdi. Yani biz çocuklar o daldaki irili ufaklı ne varsa bütün meyve adaylarını yapraklarıyla beraber yerinden yurdundan ediverirdik. İşte bu yaptığımız işin adı *yünemek* idi.

Bir de itiraf... O yıllarda bizim kuşağın farklı bir yüneme yöntemi... Yeni Meram Yolu dâhil, bağılık bahçelik semtlere giden ana caddeler pek de sağlıklı değildi. Yolların iki kenarında daha çok bisikletlilerin geçtiği ince bir şerit gibi uzanan birer yol bulunurdu. İşte biz çocuklar öyle yerlerden geçerken uygun bir dal görünce hemen hızımızı azaltıp bisikletin yönetimini sol elimize verirdik. Ya öbür el? O da yaklaşmakta olduğu ağacın uygun bir dalını avuçladığı gibi yüneyi-

verirdi. İşte ol hikâyet böyleydi.

Biz bildirimizde kelime-mizmin tarih içinde geçirdiği evreleri de hatırlatmıştık. Hatta başka Türk topluluklarında nasıl kullanıldığını, bir kısmını komşu illerin oluşturdu yurdumuzdaki kullanım şekillerinin neler olduğunu da dile getirmiş-tik.

2. dıngalla

Kelimemizin *Türkçe Sözlük*'te olmayacağını sizler de tahmin edersiniz. Ya Ali Işık kardeşimizin kitabında? Hemen onun kitabının ilgili sayfasına ulaşıyoruz. İşte oradaki veriliş şekli:

dıngalla~dıngıllı:

Sona kalan, sondaki (oyunda, yarıştta, vs.). (Işık 2020: 128)

DİL İNKİLÂBININ 72. YILINDA KONYA'DA TÜRKÇE

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

45 yıldan beri Türkçe üzerine yazılar kaleme alıyorum; konuşmaya başlama-
mın tarihini ise 1980 yılına bağlayabiliriz. Ya Konya ağız ile ilgili yazılarıma ve ko-
nuşmalarıma başlamamın tarihi? Onlar daha yeni... Ancak bir özelliğimi hemen
belirtmeliyim. 1988 yılında ilki düzenlenen Uluslararası Türk Dil Kurultaylarının
hepsine Konya ağızıyla ilgili bildirimler sunarak katıldım. Atatürk'ün istekleri doğrultu-
sunda 12 Temmuz 1932 tarihinde kurulan Türk Dil Kurumunun düzenlediği bu
toplantıların altıncısı dün sona erdi (20-24 Eylül 2004). Bu toplantıda da, iki gün
önce yine Konya ağızıyla ilgili bir bildiri sundum. İlk dördü basılı olan bu bildirimler
topluya bu konuşmamızın sonunda sunulacaktır.

Öncelikle şunu belirt-
meliyiz ki bizim mahalle
çevresinde ikinci karşılığı
hiç işitmemiştik. Yani bizler
dıngalla diyenlerdendik.

Acaba bu anlam size
başka bir sözümüzü hatırlatmadı mı? Yani sizler bu
kısaca karşılıktan sonra *nal*
toplamak deyimini hatırla-
madınız mı?

Kelimemiz (z) sesiyle
başladığı için Türkçe olma-
dığını gösteriyor. Acaba bu
kelimemizi başka bir bö-
lümde ele alıp da Türkçemi-
zin dil zenginliğine bağla-
sak, diyorum. Bu konuda
önceki yazılarımızdan biri-
ne eğilmeniz gerekecektir.

Bir oyuncunun veya
ekibin *dıngalla* olması için
en az üç kişi veya üç ekip ol-
malıdır. İki kişinin koştuğu
bir yarışta *dıngalla* olmak
söz konusu değildir.

Bu sözümüzün başka

bir kullanımını da şöyledir.
Güreş, boks, tenis gibi bir
hayli elemenin yapıldığı
spor dallarında *dıngalladan*
söz edilemez. Mesela Kırk-
pınar güreşlerinde kime *dın-
galla* ilan edeceksiniz? Oysa
at yarışlarının her ayağının
ayrı bir *dıngallası* olur.

Şu kullanımlar için ne
diyebileceğiz acaba? Bir sı-
nava kâğıdını en son teslim
eden öğrenci *dıngalla* sayıla-
cak mı? Ya sofradan en son
kalkacak olana ne diyece-
ğiz? Belki bu sonuncu kişi
için, yaşlı değil veya hastalı-
ğı yoksa sadece *ehniyan* di-
yebiliriz!

3. günölemek

Galiba kelime dağar-
cığımıza kattığımız ilk keli-
melerden biri de bu olmalı...
Eve ikinci bir çocuğun gel-
mesi, ilk çocuğun ağabey

veya abla olmasını da beraberinde getirecektir. Kendisine ilginiz azaldığını gören evin kıdemlisi bazı davranışlarıyla küçüğüne karşı tavır alır. Hatta hatta onu rahatsız eder. Dövmese bile onu aratmayacak hareketlerde bulunur. Bütün bu davranışlar birer *günüleme* işaretidir. Siz buna kısaca *kıskanmak* diyebilirsiniz.

Veli Sabri Uyar (Konya 1249/1854- 24 Ocak 1954), Konya ağzı ile de ilgilenen bir bilgin hemşerimizdi. Onun derlediği kelimelerle ilgili olarak sunduğumuz bir bildirimizde bu kelimeye de bir kelimelelik bir karşılık verildiğini görmüşük: *Kıskanmak*.

Kelimeimizi bir de *Derleme Sözlüğü*'nde arayalım. Bir bölümü komşu illerimiz olmak üzere gördüğümüz bu kelimeimizin anlamı şöyle verilmiştir: *Çekememek, kıskanmak*. (C. IV, Ankara 1972, 2231-2232) Derleme yapılan yerler arasında o dönemde Konya'ya bağlı olan Ermenek ilçesi de vardır. Kelimeimiz değişik yerlerde; *gönülemek, günülemek, gümülemek*, vb. şekilleri de tespit edilmiştir.

Hatıralarımız arasında bulup çıkardığımız kardeş kelime ise *günücüdür*. Siz kardeşinizi veya bir başkasını günülerseniz size de *günücü* deyiverirler.

Acaba kelimeimize klasik sözlüklerimizde de yer verilmiş olabilir mi? Biz, bu alandaki kapsamlı olanlardan birini ele alıyoruz. Bakalım neler neler söylenmiş ve örnek cümleler kimselerden alınmış.

GÜNÜLEMEK geçişli f. (< günü-le-mek): Kıskanmak.

Örneklerden ilki Ahmed-i Dâî, ikincisi ise Cem Sultan'dan alınmıştır:

*Ben ne hâcet ki seni değme nazardan sakınam
Güneşi günüleye mi kişi hiç a'mâdan*

***

*Lebini bûseden ü bûseni candan sakınır
Yüzünü gözden ü gözünü nazardan günüler*

(İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı / MİSALLİ Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2011, 448)

Geliniz bu yaşlardan sonra kimseleri günülemeyelim, eğer başarabilirsek onlara *gıpta* ile bakalım ve yaklaşalım.

Gelecek yazımız: Bilselden, Zımzıkla, Nembenne

İlim Uğrunda Tüketilen Bir Ömür
HACI ÜVEYSZADE

Muhammed BÜYÜKKAPLAN⁽¹⁾

İKTİBAS

Ecdadımızın yetiştirdiği âlim, fazıl ve muttaki hocamız ismi Hacı Mustafa Kurucu'dan daha çok, lakabı Hacı Üveyszâde ile anılır. Çünkü pederleri Hacı Üveys Efendi Konya'da uzun müddet müderislik yapmış, büyük bir veli idi.

Hacı Üveys Efendi vefat yılı olan 1935'e kadar hiç fasılasız talebe okutmaktan geri kalmamış, ilim ve irfan neşrini gaye edinmiş, bir insan-i kâmilidir.

Türkiye'de din eğitiminin yasaklandığı devirlerde dahi tedris hayatına hiç ara vermeyen Hacı Üveys Efendi hiç yapamadığı günler yatsı namazından sonra birinin kapısını çalar, içeriye girer ve evin erkeklerine bir Fatiha, bir ihlas öğretmek için saatlerce nefes tüketir. Bu suretle de Cenab-ı Hak indinde mesul olmama yoluna başvurmuş olurdu. Bilhassa içinde bulunduğu ortamın da tesiriyle Müslümanların şirke ve küfre düşme endişesini pek çok taşır ve nazının geçtiği herkese her fırsatta Birgivi merhumun Risâlesini okutur ve ezberletir çocuklara da merhum Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerinin:

“Huda Rabbim, Nebim Hakkı,

Muhammedün Rasulullah

Hem İslâm dinidir, dinim

Kitabımdır Kelamullah” ile başlayan akaidle ilgili şiirini mutlaka ezberletirdi. Medrese hayatında tedristen kalmamak için yemek yapmaya vakit ayırmayıp, yağ ile bulguru karıştırıp, yeyiverdiği ilme olan aşk ve

gayretini gösteren unutulmaz bir hatırası zamanımızın tahsil çağındaki gençliğine ibretimiz bir numune-i imtisalidir.

Merhum hocamız Hacı Üveyszâde Hacı Mustafa Efendi yedi sekiz yaşlarında hatimle namaz kıldırarak derecede hafız-1 Kur'an olmuş, ulûm-ı arabiyeye kısa zamanda vukuf peyda etmiş, bu arada Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi dini ilimleri tahsile başlamıştır.

Hocamız daha sonra Şeyhzâde unvanıyla maruf Abidin, Rifat ve Ziya efendi kardeşlerle münasebet kurmuş, onlardan ders okumuş maddi ve manevi ilim ve feyz alarak her iki yönden de kemale erme yolunu tutmuştur. Bu arada, Osmanlı Medreselerinin fonksiyonunu kaybetmeye başladığı zamanlarında bu kardeşler tarafından Konya'da kurulan Islah-ı Medâris-i İslâmiyye'de hocamız bazı talebelerine yaşıt olmasına rağmen, hocalık yapmış ve ders okutmuştur.

Islah-ı Medaris-i İslamiyye Konya'da kısa zamanda parlamış, din dersleri yanında garp lisanları da okutulmaya başlamıştır. Talebeler, son derecede ve himmetli hocalar elinde kısa sürede fevkalade yetişmişlerdir. Mübtedi talebelerin dahi tenefüslerde Türkçe konuşmaları yasaklanmış, konuşanlara temizlik, paspas gibi hizmet işleri ceza verilmek suretiyle pratik Arapçanın da tam manasıyla tesis mümkün olmuş-tur.

Bu Islah-ı Medaris Devri ho-

İlim uğrunda tüketilen bir ömür Hacı Üveyszade

Allah'ın salih kulları zikredilince rahmet ve bereket iner

Muhammed BÜYÜKKAPLAN

Ecdadımızın yetiştirdiği alim, fazıl ve müttaki hocamız ismi Hacı Mustafa Kurucu'dan daha çok, lakabı Hacı Üveyszade ile anılır. Çünkü, pederleri Hacı Üveys efendi Konya'da uzun müddet müderrislik yapmış, büyük bir veli idi.

Hacı Üveys efendi vefat yılı olan 1935'e kadar hiç fasilasız talebe okutmaktan geri kalmamış, ilim ve irfan neşrini gaye edinmiş, bir insan-ı kamildir.

Türkiye'de din eğitiminin yasaklandığı devirlerde dahi tedris hayatına hiç ara vermeyen Hacı Üveys efendi hiç yapamadığı günler yatsı namazından sonra birinin kapısını çalar, içeriye girer ve evin erkeklerine bir fatiha, bir ihlas öğretmek için saatlerce nefes tüketir. Bu suretle de Cenab-ı Hak indinde mes'ul olmama yoluna başvurmuş olurdu.

Bilhassa içinde bulunduğu ortamın da tesiriyle Müslümanların şirke ve küfre düşme endişesini pek çok taşır, ve nazının geçtiği herkese her fırsatta Birgivi merhumun Risale'sini okutur ve ezberletir çocuklara da merhum Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerinin:

Huda Rabbim, Nebim Hakka,
MUHAMMEDÜR RASULULLAH

Hem İslâm dinidir, dinim - Kitabımdır KELAMULLAH ile başlayan akaidle ilgili şiirini mutlaka ezberletirdi. Medrese hayatında tedristen kalmamak için yemek yapmaya vakit ayırmayıp, yağ ile bulguru karıştırıp, yayıverdiği ilme olan aşk ve gayretini gösteren unutulmaz bir habirisi zamanımızın tahsil çağındaki gençliğine ibretimiz bir numune-i imtisâlidir.

Merhum hocamız Hacı Üveyszade Hacı Mustafa efendi yedi sekiz yaşlarında hatimle namaz kıldırarak derecede hafız-ı Kur'an olmuş, utüm-ı arabiyeye kısa zamanda vukuf peyda etmiş, bu arada Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi dîni ilimleri nâile başlamıştır.

Hocamız daha sonra Şeyhzade Ünvanıyla maruf Abidin, Rifat ve Ziya efendi kardeşlerle münasebet kurmuş, onlardan ders okumuş maddi ve manevi ilim ve feyz alarak her iki yönden de kemale erme yolunu tutmuştur. Bu arada, Osmanlı Medreselerinin fonksiyonunu kaybetmeye başladığı son zamanlarında bu kardeşler tarafından Konya'da kurulan «İslah-ı Medâris-i İslâmiyye»de hocamız bazı talebelerine yaşıt olmasına rağmen, hocalık yapmış ve ders okutmuştur.

İslah-ı Medaris-i İslâmiyye Konya'da kısa zamanda parlamış, din dersleri yanında Garp Lisansları da okutulmaya başlamıştır. Talebeler, son derecede ve himmetli hocalar elinde kısa sürede fevkalade yetişmişlerdir. Mübtedi talebelerin dahi teneffüslerde Türkçe konuşmaları yasaklanmış, konuşanlara temizlik, pas pas gibi hizmet işleri ceza vermek suretiyle pratik Arapça'nın da tam manasıyla tesisi mümkün olmuştur.

Bu İslah-ı Medaris Devri hocamızın yıldız devridir. Ne yazık ki hocamızın bu zirve ve neş'e devri fazla sürmez. Güçlü ve kaliteli din eğitimiyle İslah-ı Medaris o devrin yıldırımını üzerine çekerek bir desise ile 1339 senesinde kapatılır. En sevdiği hocaları Abidin ve Ziya efendiler Hicaz'a hicret etmek mecburiyetinde kalırlar. Rifat efendi ise «Vak'a» diye anılan Konya hadiselerinde idam edilir. (Rahmetullahi aleyhim)

Hocamızın bundan sonraki hayatı «Pir Mehmet Paşa Camii» İmam ve Hatipliğince geçer.

Hocamız bu hayattan hiç zevk almaz. Kardeşi İbrahim efendi 1939'da Medine'ye hicret ederler. Hocamız da hicret etmek üzere hazırlanmıştır. Bazı eşyalarını da hududa kadar göndermiştir. Ne var ki bu arada Alman harbi başlamış ve hudutlar tamamen kapanmıştır. Eşyaları geri gelir.

1935 yılında hocamız Aziziye camii imamlığına nakledilir ve ömrünün sonuna kadar orada İmam ve Hatiplik yaparlar.

Hayatının üçüncü devresinin başlangıcı, 1950'lerde bir yandan senelerce ayrı kaldığı; tedrisat hayatına hız verir. Diğer taraftan Kur'an-ı kerim kursları, İmam-Hatip Okulu, Yüksek İslâm Enstitüsü binaları ve talebe yurtlarını tesis ve inşa eder. Devlet Hastanesi ilave büyük binasının kitabesinde «Muhterem Hocamız Hacı Mustafa KURUCU'nun himmet ve gayretleriyle.. inşa edilmiştir.» ibaresi halen her girenin gözüne çarpmaktadır.

Muhterem Hacı Mustafa efendi bu kadar iş ve çalışmayı aksatmadan hiçbirini diğeri ile çıkartmadan beraberce yürütürdü.

Rahmetli hocamız sanki insan gönlü almak için yaratılmıştı. Bu mevzuda hiç yorulmaz, üşenmez ve kimseyi reddetmez idi. Gece yansıdan sonra alı hastalanıp, af arabasıyla hocamızı dua etmesi için, götürmek isteyen birini dahi reddetmez, ev halkına geri çevirtirmez. «Şu saatte başı dertte olmayan bizim karpımızı çalmaz, O'nun da gönlü olsun diyerek, karda buzda gider, dua ederdi.

Bu çalışmaların esnasında prostat tan ameliyatı olan hocamız, ömrünün son yıllarında şeker hastası da olur ve dostlarına «Bu şeker hastalığı değil, şükür hastalığıdır. Elhamdülillah! Hem acımız, ağnımız olmuyor, hem de hasta erci alıyoruz. Şükürler olsun Rabbima.» derdi.

Nihayet, 5. Şubat 1960 Cuma günü saat 11. 40'da «Edirni Ya Rasûlallah!» dedikten sonra fâni alemden bâki aleme hicret ederek bütün Konya'yı hüznün ve kedere boğar. 30 bin kadar âşkının omuzlarında Üçler Mezarlığındaki kabrine defnedilir.

İskan, şubat 1985

camızın yıldız devridir. Ne yazık ki hocamızın bu zirve ve neşe devri fazla sürmez. Güçlü ve kaliteli din eğitimiyle İslah-ı Medaris o devrin yıldırımlarını üzerine çekerek bir desise ile 1339 senesinde kapatılır. En sevdiği hocaları Abidin ve Ziya Efendiler Hicaz'a hicret etmek mecburiyetinde kalırlar. Rifat efendi ise "Vak'a" diye anılan Konya hadiselerinde idam edilir. (Rahmetullahi aleyhim)

Hocamızın bundan sonraki hayatı "Pîri Mehmet Paşa Camii" imam ve hatipliğin de geçer. Hocamız bu hayattan hiç zevk almaz. Kardeşi İbrahim Efendi 1939'da Medine'ye hicret ederler. Hocamız da hicret etmek üzere hazırlanmıştır. Bazı eşyalarını da hududa kadar göndermiştir. Ne var ki bu arada Alman harbi başlamış ve hudutlar tamamen kapanmıştır. Eşyaları geri gelir.

1935 yılında hocamız Aziziye Camii imamlığına nakledilir ve ömrünün sonuna kadar orada İmam ve Hatiplik yaparlar.

Hayatının üçüncü devresinin başlangıcı, 1950'lerde bir yandan senelerce ayrı kaldığı tedrisat hayatına hız verir. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim kursları, İmam-Hatip Okulu, Yüksek İslâm Enstitüsü binaları ve talebe yurtlarını tesis ve inşa eder. Devlet Hastanesi ilave büyük binasının kitabesinde "Muhterem Hocamız Hacı Mustafa Kurucu'nun himmet ve gayretleriyle inşa edilmiştir." ibaresi halen her girenin gözü-

ne çarp-maktadır.

Muhterem Hacı Mustafa Efendi bu kadar iş ve çalışmayı aksatmadan hiçbirini diğeri ile çakıştırmadan beraberce yürüttü.

Rahmetli hocamız sanki insan gönlü almak için yaratılmıştı. Bu mevzuda hiç yorulmaz, üşenmez ve kimseyi reddetmez idi. Gece yarısından sonra atı hastalanıp, at arabasıyla hocamızı dua etmesi için, götürmek isteyen birini dahi reddetmez, ev halkına geri çevirttirmez, "Şu saatte başı dertte olmayan bizim kapımızı çalmaz, O'nun da gönlü olsun" diyerek, karda buzda gider, dua ederdi.

Bu çalışmaları esnasında prostattan ameliyatta olan hocamız, ömrünün son yıllarında şeker hastası da olur ve dostlarına "Bu şeker hastalığı değil, şükür hastalığıdır. Elhamdülillah! Hem acımız, ağrımız olmuyor, hem de hasta eciri alıyoruz. Şükürler olsun Rabbime." derdi.

Nihayet, 5. Şubat 1960 Cuma günü saat 11.40'da "Edrikni Ya Rasûlallâh!" dedikten sonra fâni

Âlemden bâki âleme hicret ederek bütün Konya'yı hüznün ve kedere boğar. 30 bin kadar âşıkının omuzlarında Üçler Mezarlığındaki kabrine defnedilir.

(1) İslam Dergisi, Şubat 1985, sy. 18, s. 9